
Boris OLUJIĆ

Pregledni rad

Odsjek za povijest
Filozofskog fakulteta, Zagreb

POVIJEST
ISTRAŽIVANJA
PRAPOVIJESNE I
ANTIČKE BAŠTINE
U IDENTITETU LIKE

Vrijednost i važnost ukupnog povijesnog naslijeđa prostora Like znatno izlazi iz zamišljenih, zadanih ili ograničenih regionalnih okvira. Ovo bogatstvo baštine krije se u nataloženim materijalnim i nematerijalnim tragovima kontinuiteta čovjekove prisutnosti od najstarijih vremena. Oni koji su na ovom prostoru živjeli, imali su određeno stajalište o prošlosti prostora koji ih je okruživao. Ta je percepcija i slika o prošlosti ujedno dio njihova identiteta.

Na ovim prostorima ranonovovjekovna i moderna usmena predaja govori o "Grcima", "Turcima" ili "Nemrima", koji su živjeli "prije nas" (Olujić 2007., 220).¹ Oni su tako otišli na "saonicama, kada je na Dan sv. Ilije ili sv. Petra pao snijeg, da se više nikada ne vrate". Kasniji su doseljenici i stanovnici istih prostora kojima su nekoć gospodarili Japodi, pričom o "Grcima" objašnjavali razne tragove postojanja "drugih" na istome prostoru, u nekom prošlom vremenu. Pridjev "grčki" nalazimo i u brojnim toponimima: Grčko groblje, Grčka kosa i slično. Dakle, tragom toponima "grčki" gotovo nepogrešivo možemo doći do prapovijesnog (često upravo japodskog, željeznodobnog naselja ili groblja). Rjeđe, ali još uvijek često, taj se toponim može odnositi na antički ili srednjovjekovni lokalitet. No, uvijek je u odnosu s onim što vremenski prethodi onima koji nam prenose spomenute toponime. Istina, moguće je zaključiti da se doista radi o načinu objašnjavanja prošlosti prostora u kojem se živi. Ključevi razumijevanja samog modela još uvijek su skriveni. Moguće objašnjenje da Grk znači nešto staro, nešto što je prije nas, u kontekstu mobilnih i nestabilnih društava ranog novog vijeka ovog prostora, također nije posebno uvjerljivo. Prije svega, treba uzeti u obzir da govorimo o relativno zatvorenim

1 Mnogo je prapovijesnih, antičkih i srednjovjekovnih lokaliteta za koje je vezana predaja o Grcima i Turcima. Starija tradicija u nekim dijelovima Like u sličnom kontekstu poznaje i etnonim "Nemri" (Magdić 1909., 124-133). Zbog ograničenosti prostora, ovdje ih nije moguće sve navoditi. U pripremi je opsežniji rad o ovom važnom problemu.

društvima tradicionalne usmene kulture, rijetko otvorenima mogućem formalnom humanističkom obrazovanju svojeg doba. Načelo drugotnosti možda je bliže mogućem rješenju. Ovaj nas model možda više približava srednjovjekovnom porijeklu arhetipa. Grk niti ovdje vjerojatno nije značio pravoslavni ili možda čak onaj druge vjere. Jednostavno možda je označavao *drugoga*. Njemu se pripisuje nešto što ne pripada *nama*. Ovi su "Grci" onime što je ostalo iza njih, "porukama u prostoru": gradinama, suhozidinama, gomilama, šternama, lokvama i putovima buduće stanovnike poučavali o preživljavanju u surovom okolišu planina, kamena i šuma. Predaja se prenosila, a time i znanje o prostoru.

Različiti oblici predaje koja sadržava i načine objašnjavanja prošlosti konkretnog prostora dio su dragocjene tradicijske škrinje nematerijalne, ali i materijalne povijesne baštine. One su neraskidivo povezane. Tako ukupnost ove baštine kao dio prostora u kojem živimo biva i dio "nas" i našeg razumijevanja prostora u kojem živimo u sadašnjem vremenu.

Pokušaji da se ova predaja sustavno bilježi i tako otme zaboravu posebno su intenzivni u posljednja dva stoljeća (19. i 20. st.). Oni istodobno nisu dovoljni jer veliki dijelovi ove baštine ostaju nezabilježeni, neistraženi i time izloženi trajnom nestanku. Zadnji je trenutak da se i ti posljednji tragovi spomenutih predaja zabilježe i sačuvaju. Usporedba tragova na koje su nailazili istraživači u 19. i početkom 20. stoljeća s onima na koje nailazimo danas svjedoči o trajnom gubitku velikog broja podataka, nestalih zajedno s njihovim mogućim prenositeljima. Zato je iznimno važno sačuvati i najmanje (posljednje) tragove ove nematerijalne baštine.

Tijekom duge povijesti istraživanja hrvatske baštine ulagani su trajni naponi da se odgonetnu tajne sakrivene i u materijalnim tragovima, primjerice arheološkim lokalitetima: naseljima, grobovima, prastarim putevima ili pak u slučajnim pojedinačnim nalazima i dr. Ova je materijalna baština također bila uništavana nestručnim "istraživanjima", pljačkom ili vađenjem predmeta, gradnjama, obradom zemlje i dr. Ono što nam je ostalo, velikim je dijelom ugroženo te zahtijeva trajnu i sustavu brigu ne samo onih koji baštine ovaj prostor, nego i cjelokupnog sustava zaštite i znanstvenog istraživanja povijesne baštine na području Republike Hrvatske.

Počeci muzejske djelatnosti i znanstvenog rada na zaštiti i predstavljanju arheološke građe u Hrvatskoj ujedno su počeci sustavnog znanstvenog i muzejskog djelovanja na prostoru Like. Tako će dijelovi bogate materijalne baštine prapovijesnog i antičkog razdoblja Like ubrzo postati jezgra zbirki zagrebačkog Narodnog muzeja, ali i značajan

dio muzejskih cjelina u Beču i drugim gradovima. Jedan od pokretača organiziranog rada na evidenciji i zaštiti bogatog hrvatskog povijesnog naslijeđa svakako je Mijat Sabljar (1790.-1865.; Mirnik 1991., 14-17; Vujnović 1991., 26-33). Prostor Like u njegovu djelovanju ima posebno mjesto. Najbolji primjer njegova odnosa prema baštini jest slučaj Široke Kule, rijedak za njegovo vrijeme (možda i današnje). Čim je čuo o uništavanju antičkih mozaika u Širokoj Kuli, došao je na lokalitet, iskopavao (samo) ugrožene dijelove, uz pisane i nacrtne zabilješke i dnevnik. Zatim je pažljivo zatrpao nalazište kako bi ga zaštitio (Vujnović 1991., 28). Sabljar je u Lici službovao kao građevinski kapetan Ličke pukovnije, ali se i ovim prostorom bavio nakon umirovljenja, kao djelatnik Narodnog muzeja u Zagrebu (Mirnik 1991., 15; Vujnović 1991., 28).

Lički povijesni lokaliteti izazvali su također zanimanje velikog hrvatskog povjesničara Ivana Kukuljevića (Kukuljević 1873., 132). Bez obzira na neke pogreške u ubikaciji pojedinih lokaliteta, Kukuljević je pokazao dobro poznavanje prostora. O Japodima on govori i u svojim *Putnim uspomenama iz Hrvatske, Dalmacije, Albanije, Krfa i Italije* (Kukuljević 1873a, 6-27). I za njega su "hrabri Japodci" borci "proti Rimljanom za svoju slobodu i otačbinu" (Kukuljević 1873a, 15). Mnogo topografskih podataka o japodskom prostoru u prapovijesti i antici nalazimo i u djelu F. J. Frasa, krajiškog školskog ravnatelja (Fras 1835.; Fras 1988). Sabljarove, Kukuljevićeve i Frasove topografske podatke i prijepise antičkih natpisa obilato su koristili mnogi domaći i strani istraživači, primjerice Patsch. On je Japodima u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini posvetio više iznimno vrijednih radova (Patsch 1896., 113-139; 1898., 335-364; 1899., 154-273; 1900a). Njegova zapažanja i rezultati terenskog rada i danas su neizmjereno važni svakom istraživaču povijesti Like u prapovijesno i antičko doba. Nažalost, danas rijetki istraživači tako sustavno i savjesno istražuju određeni prostor.

Tijekom 19. stoljeća počinju i prva veća arheološka istraživanja. Japodske nekropole, pristupačne i bogate arheološkim materijalom, prve su privukle posebnu pozornost istraživača. Istina, znanstvenim metodama tog vremena i željom da se što prije skupi bogata građa koja će krasiti vitrine Muzeja izgubljeni su mnogi dragocjeni podaci koje se nam mogle pružiti istražene nekropole. Tako su izgubljene i mnoge grobne cjeline gotovo svih japodskih nekropola istraživanih tijekom 19. i početkom 20. stoljeća. Unatoč nedostacima, ova su pionirska istraživanja značila i početak sustavnog bavljenja starom poviješću ličkog prostora.

Godine 1867. Šime Ljubić imenovan je čuvarom (kustosom) Arheološkog odjela Narodnog muzeja u Zagrebu,

a sljedeće godine ravnateljem Muzeja (Mirnik 1996., 25; Balen-Letunić, Rendić-Miočević 1999., 251-256). Taj vrsni hrvatski povjesničar i arheolog, jedan od začetnika hrvatske prapovijesne arheologije, organizirao je mrežu muzejskih povjerenika koji su pod njegovim nadzorom i prema njegovim uputama započeli rad na skupljanju arheološke građe (Pavišić 1990., 84). Ljubić je 1879. godine pokrenuo i glasilo Hrvatskog arheološkog društva, osnovanog 1878. godine (Balen-Letunić, Rendić-Miočević 1999., 251-256). U *Viestniku Hrvatskoga arheološkog društva* objavljujvana su izvješća muzejskih povjerenika o nalazima ili poduzetim istraživanjima i vrijedni prilozi brojnih suradnika. Ljubićevi tekstovi "Putopisne ark. bilježke od Ogulina do Prozora" i "Japudija i predhistoričko otkriće u Prozoru kod Otočca", te "Crtice iz moga putovanja po južnoj strani gornje Krajine ili Gospićko-otočke pukovnije" pokušaj su objedinjavanja arheološke građe i obavijesti koje je o Japodima nalazio u pisanim vrelima (Ljubić 1882., 12-23; Ljubić 1885., 1-11; Ljubić 1889b, 104-109). Njegov *Popis predmeta iz predhistoričke dobjne u Narodnom zemaljskom muzeju u Zagrebu* iz 1876. godine te dopunjeni *Popis Arheološkoga odjela Narodnog zemaljskog muzeja u Zagrebu* iz 1889. godine pokušaj su katalogiziranja i sređivanja građe te dobar primjer i današnjim muzejskim djelatnicima (Ljubić, 1889.). Naime, neobjavljena, neobrađena, često i nedostupna arheološka građa koja se i danas krije u spremištima različitih muzeja, znatno otežava i usporava napredak znanstvenih istraživanja.

Tijekom rada na povećanju prapovijesne zbirke Muzeja Ljubić započinje i pionirski rad na iskopavanju prapovijesnih nekropola u Prozoru, nedaleko od Otočca u Lici. Marko Marković, muzejski povjerenik i pučki učitelj u selu Prozoru, 1880. godine šalje Arheološkom odjelu Narodnog muzeja u Zagrebu obavijest o različitim predmetima koje su tijekom oranja mještani nalazili na području Velikog i Malog Vitala u Prozoru kod Otočca. Učitelj Marković sam počinje s iskopavanjem i u dopisu o tome obavještava zagrebački Muzej (Ljubić 1881., 11-14).

I sljedećih je godina Marković nastavio iskopavati i redovito je o tome obavještavao djelatnike Narodnog muzeja u Zagrebu.² Nakon Markovićeve smrti, iskopavanja obavljaju prozorski učitelji Matija Kolak i Mate Žagrović (Pavišić 1990., 86). Ramberger je nastavio njihov rad 1888. godine, također s vrlo bogatim nalazima. Kako doznajemo iz izvještaja Mate Žagrovića, kasnijeg prozorskog učitelja i

2 O tome je Marković obavijestio Arheološki muzej u Zagrebu i dopisom od 2. listopada 1881. godine (VHAD IV 1882., 26-28); te dopisom od 30. travnja 1884. (VHAD VI 1884., 87-88).

muzejskog povjerenika, na istraživanjima nekropole koja se nalazila sjeverno od Velikog Vitala radio je i stanoviti major Dietz (Drechsler-Bižić 1973., 5). Sva su ta istraživanja vrlo slabo dokumentirana, čak u odnosu na metodologiju vremena u kojem su izvođena, bez zapisnika i nacrtne dokumentacije, tako da nije bilo podataka ni o pojedinim grobnim cjelinama.

Radove je povremeno osobno organizirao Šime Ljubić, a u njegovoj su odsutnosti iskopavanja nastavljali muzejski povjerenici (Ljubić 1883., 93-94). Ljubić je ubrzo nekropolu pripisao Japodima te je o otkriću u Prozoru objavio niz članaka. Pisao je o povijesnim izvorima koji govore o Japodima, topografiji japodskog područja i japodskoj kulturi (Ljubić 1885., 1-11, 39-47; 1886., 38-50; 1889a, 1-2).

Iskopavanjima u Prozoru Šime Ljubić i muzejski povjerenici istražili su nekropolu koja se nalazila sjeverno, te dvije nekropole južno od Velikog i Malog Vitala (Drechsler-Bižić 1972-72., 5-8).³ Kotarski predsjednik Vukelić je osamdesetih godina 19. stoljeća istraživao naselje smješteno na gradini zvanom Veliki Vital, navodno bez većeg uspjeha.⁴ Arheološka istraživanja okolice Prozora nastavljena su i kasnijih godina.⁵ U *Popisu* iz 1889. godine Ljubić je objavio arheološki materijal koji je potjecao iz nekropole u Prozoru (Ljubić 1889., 105-151; Drechsler-Bižić 1973., 5, bilj. 12).⁶

Tragom istraživača iz 19. stoljeća pošla je i Ružica Drechsler-Bižić. Pod njezinim su vodstvom djelatnici Arheološkog muzeja u Zagrebu 1971. i 1972. godine iskopavali grobove na neistraženom dijelu druge južne nekropole. Tada je istraženo sedamdeset šest većinom skeletnih grobova (Drechsler-Bižić 1973., 1-54). Godine 1974. započnje i sustavno istraživanje naselja i pojedinih japodskih stambenih objekata na gradini Velikom Vitalu (Drechsler-Bižić 1975c, 167-168).

U neposrednoj blizini gradina Veliki i Mali Vital u Prozoru, zapravo u njihovu podnožju, djelatnici zagrebač-

3 Južno od gradine bile su dvije nekropole. Na prvoj je iskopavao Mate Žagrović. Za nju Ljubić kratko navodi da je bila "grobište starije dobjne" u kojem se nalaze samo paljevinski grobovi s brončanim i bakrenim predmetima. Druga se nalazila na zemljištu Marka Markovića i Jure Kovačevića, "na visočini po srijedi drage, a grobovi su sadržavali tjelesa na zakop iz nešto mlađe dobjne" (Ljubić 1889., 150-151).

4 Mate Žagrović je već 1880. godine pokušao s pokusnim iskopavanjima, ali bez ikakova uspjeha. Vukelić je 1889. godine istražio dio utvrde koja se nalazila pri vrhu gradine. (Podaci iz arhiva Arheološkog muzeja u Zagrebu kod: Drechsler-Bižić 1973., 3-4; Drechsler-Bižić 1987., 394).

5 Vidjeti izvješće muzejskog povjerenika, inače inženjerskog pristava, Cvjetka Vursterera iz Otočca: VHAD 1898., 236-238.

6 Arheološka građa iz Prozora većinom se danas čuva u Arheološkom muzeju u Zagrebu. Dio nalaza čuva se i u Naturhistorisches Museum u Beču.

kog Arheološkog muzeja i Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture u Zagrebu istraživali su i dijelove antičkog Arupija. Tijekom kampanja 1974. i 1975. godine istraženi su manji antički kamenolom na padini gradine te niz drugih objekata na lokalitetu Buljma (Rendić-Miočević 1974., 74-79; 1975., 169-171; 1975a, 99-100; 1980., 101-106; 1980a, 105-106).

Osim nalazišta u Prozoru, okolica grada Otočca u Lici obiluje drugim bogatim nalazištima. Početkom 20. stoljeća Arheološki muzej u Zagrebu organizirao je iskopavanje dviju velikih nekropola otkrivenih 1887. godine u selu Kumpulju, u podnožju gradine Crkvina. Nekropolu spominje Ljubić u *Popisu* (Ljubić 1889., 156). Nakon Šime Ljubića ravnatelj Muzeja i prvi profesor arheologije na Zagrebačkom sveučilištu 1896. godine postaje Josip Brunšmid.⁷ On je iskopavao veću nekropolu (nekropola I) od 1900. do 1903. godine, a manju je nekropolu, koja se nalazila južno od gradine, iskopavao muzejski povjerenik, učitelj Vukelić. Veća je nekropola sadržavala nešto više od pet stotina većinom skeletnih grobova. Iskopavanje je bilo vrlo slabo dokumentirano. Grobne cjeline, stoga, kao i u slučaju prozorskih nekropola, danas više nisu sačuvane. Veći dio iskopane arheološke građe danas se nalazi u Arheološkom muzeju u Zagrebu.

Iznimno bogata arheološka građa, tada iskopana u nekropoli, svjedočila je o kontinuitetu pokapanja od kraja brončanog do kraja mlađeg željeznog doba (Drechsler-Bižić 1987., 394).

Ružica Drechsler-Bižić je 1955. i 1956. godine vodila revizijska iskopavanja veće nekropole (nekropola I). Tada je otkriveno i istraženo devedeset grobnih cjelina. Skeletnih je grobova bilo najviše (osamdeset šest), dok su pronađena samo četiri paljevinska groba s urnama (Drechsler-Bižić 1961., 69). I ova su istraživanja pokazala kontinuitet nekropole od starijeg brončanog do kraja mlađeg željeznog doba.

Josip Brunšmid je 1897. godine istraživao japodsko naselje na gradini Stražbenici u selu Vrepcu, smještenom uz rub Ličkog polja “gdje su koljebe od pletera stojale u osam oplitkih terasa, što se jedna niže do druge”. Kraće izvješće s tog iskopavanja objavljeno je u *Viestniku Hrvatskoga arheološkog društva* (Brunšmid 1896/7., 163). Istodobno, također u neposrednoj blizini Vrepca, Brunšmid je istraživao grobove pod tumulima na Lečištu i kod Orlova

7 Brunšmid, prvi školovani arheolog, postao je 1893. godine kustos, a dvije godine poslije i ravnatelj Muzeja. Godine 1896. izabran je za prvog izvanrednog profesora arheologije na Sveučilištu u Zagrebu (Mirnik 1996., 26).

kamena. R. Drechsler-Bižić je 1958. godine dala pregled materijala iz tumula u Lečiću i na Orlovu kamenu, koje je iskopao Josip Brunšmid (Drechsler-Bižić 1958., 38-39, table I-VII). Na obronku brda Brunšmid je zabilježio uništene grobove koji su pripadali većoj, vjerojatno ravnoj nekropoli. Tumul je kod Orlova kamena pri dnu bio okružen prstenom od velikog nepravilnog kamenja, a sadržavao je i skeletne i paljevinske grobove s urnama. Budući da latenskih nalaza u naselju na Stražbenici nije bilo, Brunšmid je ustvrdio da je ono postojalo samo u starije željezno doba (Brunšmid 1896/7., 163-164). Arheološka građa pronađena tijekom ovih istraživanja danas se nalazi u Arheološkom muzeju u Zagrebu.

Brunšmidova istraživanja japodskog naselja na gradini Stražbenici nastavila je 1957. R. Drechsler-Bižić. Osim stambenih objekata, ona je na platou gradine pronašla velik broj ulomaka keramike i brončanih nalaza, što je sve datirala u kasno brončano i starije željezno doba (Drechsler-Bižić 1958., 39-42, table VII-IX). Drechsler-Bižić je kronološki odredila da je naselje na Stražbenici postojalo od kasnog brončanog doba (Ha A-B) do mlađeg željeznog doba (Lt II) (Drechsler-Bižić 1958., 57).

Nedaleko od Stražbenice na lokalitetu Velika njiva otkrivena je ravna nekropola s devet paljevinskih grobova, gdje je pepeo umrlih izravno položen na zemlju, tri skeletna i dva groba s urnama (Drechsler-Bižić 1958., 42-55, table X-XIV). Osim manjeg dijela iz starijeg željeznog doba, većina nalaza potječe iz mlađeg željeznog doba.

Nakon Ljubića i Brunšmida, još je jedan ugledan hrvatski arheolog, djelatnik Arheološkog odjela Narodnog muzeja i profesor Sveučilišta u Zagrebu, istraživao ličke lokalitete. Bio je to Vinkovčanin Viktor Hoffiller (Mirnik 1996., 27).

On je iskopavao tumul u Smiljanu pokraj Gospića, koji je sadržavao dvadeset dva skeletna i samo nekoliko paljevinskih grobova s urnama (Hoffiller 1905., 193-203). Lokalitet se nalazi nedaleko od gradine Miljače, a nalazi potječu iz kasnog brončanog i starijeg željeznog doba. Godine 1958. djelatnici zagrebačkog Arheološkog muzeja tijekom manjih revizijskih iskopavanja istraživali su dio nekropole koji Hoffiller nije iskopavao. Tada su otkrivena samo dva skeletna groba bez priloga (Bakarić 1986., 130).

U Smiljanu, u neposrednoj blizini gradine Miljače i nekropole koju je iskopavao Hoffiller, otkrivena je 1980. godine i druga skupina grobova. Stručnjaci Arheološkog muzeja u Zagrebu, R. Drechsler-Bižić, D. Balen-Letunić i L. Bakarić, sustavno su 1981. godine istražili petnaest skeletnih i dva paljevinska groba. Tijekom prvog probnog

iskopavanja 1980. godine otkrivena su tri skeletna groba s priložima, ograđena kamenim konstrukcijama (Bakarić 1986., 130, 135, table 1-2; Bakarić 1986., 130-138, table 1-4). Radilo se o siromašnjoj japodskoj nekropoli, koja je svakako postojala u vrijeme kad i ona koju je iskopavao Hoffiller.

Sva su spomenuta istraživanja tijekom 19. i početkom 20. stoljeća vođena više ili manje u skladu s europskim znanstvenim protokolima i metodološkim dostignućima onog vremena. U početku, u Ljubićevo vrijeme, nastojalo se skupiti što više predmeta za muzejske zbirke. Muzejski su povjerenici skupili velik broj i danas dragocjenih podataka, no mnogi od njih su zauvijek izgubljeni. Ljubić je marljivo objavljivao podatke o svojim istraživanjima te izvještaje povjerenika o pojedinim nalazima na terenu. Njegovi su *Popisi* iz 1876. i 1889. godine iznimno vrijedan početak sustavnog objavljivanja arheološke građe pohranjene u Narodnom muzeju u Zagrebu. Tu praksu nastavili su i njegovi nasljednici, Josip Brunšmid i Viktor Hoffiller. S vremenom su postupno podignuti i znanstveni standardi istraživanja, posebice nakon pojave Josipa Brunšmida. Zato možemo ustvrditi da su spomenutim istraživanjima, uz sve navedene manjkavosti, postavljeni čvrsti temelji za daljnji rad.

Nakon Drugog svjetskog rata počinje novi zamah. Na središnjem je japodskom području, u Lici i Ogulinsko-plašćanskoj udolini, nekropole, naselja i špilje najviše istraživala R. Drechsler-Bižić, kustosica Arheološkog muzeja u Zagrebu. Od pedesetih godina, tragom prethodnika, ona je poduzela niz revizijskih iskopavanja na nekropolama u Prozoru, Kompolju i brojnim drugim lokalitetima. Tako je 1978. godine na Masnikosinoj gradini u Pećanima vodila probno istraživanje tijekom kojeg su pronađeni temelji kuće s ognjištem. Nalaze, keramičke posude i jedno željezno koplje R. Drechsler-Bižić datirala je u starije željezno doba (Drechsler-Bižić 1987., 396; Drechsler-Bižić 1986., t. 10:9). Brojnim arheološkim istraživanjima (najviše na području Like) te objavama u arheološkoj periodici moramo dodati i vrijedne sinteze "Japodska kulturna grupa" (kasno brončano doba) i "Japodska grupa" (željezno doba) u četvrtom i petom svesku *Praistorije jugoslavenskih zemalja* (Drechsler-Bižić 1983a, 374-389; 1987., 391-441).

U ovom kratkom pregledu povijesti istraživanja svakako treba spomenuti znanstveni skup Arheološka problematika Like, u organizaciji Hrvatskog arheološkog društva, održan u Otočcu od 22. do 24. rujna 1974. godine. Izlaganja predstavljena na skupu i objavljena u posebnom zborniku, obuhvaćaju različite probleme istraživanja čo-

vjekove prisutnosi na području Like od najstarijih vremena do srednjeg vijeka (*Lika* 1975).

Posljednjih su godina arheološkim istraživanjima i znanstvenim radovima o različitim aspektima materijalne kulture Japoda značajan doprinos dale Dubravka Balen-Letunić i Lidija Bakarić iz Arheološkog muzeja u Zagrebu (Bakarić 1986., 129-140; 1988., 158-159; 1989., 5-18; 1990., 90-91; Balen-Letunić 1986., 45-58; 1988., 161-162; 1990., 41-54; 1996., 23-38). Dubravka Balen-Letunić postavila je 2004. godine i izložbu *Ratnici na razmeđu istoka i zapada. Starije željezno doba u kontinentalnoj Hrvatskoj*, u kojoj su predmeti japodske kulture dobili vrlo važno mjesto (Balen-Letunić 2004., 212-257; Balen-Letunić 2006.). Ove su dvije vrijedne istraživačice započele svoj rad u Lici pod vodstvom Ružice Drechsler-Bižić, a poslije nastavljaju samostalno raditi na istraživanju stare ličke povijesti.

U istraživanju i zaštiti povijesne baštine na području Like iznimno je važno i sustavno djelovanje Muzeja Like u Gospiću te Muzeja grada Senja. Posebice treba izdvojiti rad Ante Glavičića iz Muzeja grada Senja, koji je neumorno bilježio i istraživao materijalnu i nematerijalnu baštinu Velebita i njegovih prostranstava. Jedno od najvećih Glavičićevih postignuća jest kontinuirano izlaženje *Senjskog zbornika*. Važnost njegova istraživanja povijesne baštine podvelebitske obale i samog Senja, a zapravo i njegovo ukupno djelo i ostavština danas ni izdaleka nisu dovoljno istaknuti ni valorizirani.⁸ Ipak, rad ovih neumornih istraživača ostavlja neizbrisiv trag, ali rađa i nastavljače. Već niz godina Tatjana Kolak iz Muzeja Like u Gospiću brojnim arheološkim istraživanjima, terenskim pregledima i rekognosciranjima, sustavno radi na istraživanju, zaštiti i prezentaciji povijesne baštine ovog prostora. Istraživala je antičku putnu postaju u Žutoj Lokvi, japodska željeznodobna naselja na Lipovoj glavici i Karauli kod Široke Kule (Vukava), srednjovjekovne i ranonovovjekovne lokalitete u Smiljanu, Karlobagu, Udbini (zajedno s Radomirom Jurčićem) i Gospiću. T. Kolak je 2001. godine obranila magistarski rad "Arheološka topografija Like od prapovijesti do srednjeg vijeka" kao uistinu vrlo važan doprinos poznavanju povijesne baštine Like. Sustavni rad na zaštiti povijesne baštine promatranog područja znatno je olakšan i osnutkom Konzervatorskog odjela Gospić Ministarstva kulture RH.

Identitet Like i Ličana nije moguće promišljati bez istraživanja najstarijih vremenskih razdoblja, od početaka čovjekova trajanja u prostornim uvjetima ove regije. Još

8 Opsežna bibliografija Ante Glavičića, vidjeti u Nekić 2004., 359-364.

je M. Suić upozoravao na važnost prapovijesne i antičke osnove, na kojoj se gradio srednjovjekovni razvitak (u kulturnom i etnohistorijskom smislu; Suić 1979., 361-374; 1995., 13-27). Nažalost, ova promišljanja naišla su na vrlo ograničen odjek.

Ovim sam člankom nastojao upozoriti na napore u istraživanju prapovijesne i antičke baštine Like, svjestan koliko je ovaj pokušaj skroman i nedovoljan. Na pitanje u kojoj je mjeri povijesna baština ugrađena u identitet današnjih stanovnika Like trebaju odgovoriti buduća istraživanja i promišljanja. Današnji stanovnici Like naslijedili su od svojih prapovijesnih i antičkih predaka iznimno mnogo, a toga u velikoj mjeri možda nisu svjesni. Ova je baština danas zapuštena i ugrožena modernim razvitkom. Ako nestane, nestat će i ono što ovaj prostor čini posebnim. Odgovornost je na svima: baštinicima prostora (stanovnicima) Like, istraživačima i prije svega onima koji to mogu spriječiti. Ako se ne ulaže u istraživanje i zaštitu baštine, poruke prošlosti ostat će zauvijek nepročitane. U njima se možda krije rješenje problema održivog razvoja, ne samo Like nego i cijele Hrvatske.

AeM	Archäologisch-epigraphische Mittheilungen aus Österreich-Ungarn, Wien
AI	Archaeologia Iugoslavica, Beograd
AMZ	Arheološki muzej u Zagrebu
ANUBiH	Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo
AP	Arheološki pregled, Savez arheoloških društava Jugoslavije, Beograd, Ljubljana
ARR	Arheološki radovi i rasprave HAZU (JAZU), Zagreb
AV	Arheološki vestnik, Ljubljana
CBI	Centar za balkanološka ispitivanja ANUBiH-a
GZM	Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu, Sarajevo
HAD	Hrvatsko arheološko društvo, Zagreb
HAZU	Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, prije JAZU
JAZU	Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, danas HAZU
OA	Opuscula archaeologica, Zagreb
PJZ	Praistorija jugoslavenskih zemalja, CBI ANUBiH, Sarajevo, I-V
PRILOZI	Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu (Prije: Institut za povijesne znanosti Sveučilišta u Zagrebu), Zagreb
RE	Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft, Stuttgart
RFFZd	Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru
RIJAZU	Radovi Instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru
SANU	Srpska akademija nauka i umjetnosti
VAMZ	Vjesnik AMZ, Zagreb
VAHD	Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku, Arheološki muzej, Split
VDI	
Vesnik Vm	Vesnik Vojnog muzeja Jugoslovenske narodne armije, Beograd
VHAD	Vjesnik Hrvatskoga arheološkoga društva (od 1879. godine: Vjestnik hrvatskoga arheološkoga društva; od 1895. godine: Vjestnik hrvatskoga arheološkoga društva), Zagreb
WMBH	Wissenschaftliche Mittheilungen aus Bosnien und der Herzegowina, Wien

LITERATURA

- BAKARIĆ, L. (1986.), "Rezultati novih istraživanja u Smiljanu", *VAMZ* ser. 3, XIX, Zagreb, 129-140.
- BAKARIĆ, L. (1988.), "Probna istraživanja u Gornjem Kosinju", *VAMZ*, ser. 3., XXI, Zagreb, 158-159.
- BAKARIĆ, L. (1989.), "Grob 154 iz Kompolja", *VAMZ* ser. 3, XXII, Zagreb, 5-18.
- BAKARIĆ, L. (1990.), "Gornji Kosinj / Plešina Glavica". Japodska nekropola", *AP 1988*, Ljubljana, 90-91.
- BAKARIĆ, L. (1999.), "Prozor jučer i danas", *Grad Otočac* 5, Otočac, 7-19.
- BAKARIĆ, L. (2005.), "Pojas u japodskoj kulturi", *Grad Otočac* 8, Otočac, 9-28.
- BALEN-LETUNIĆ, D. (1986.), "Revizijska iskopavanja tumula starijeg željeznog doba u Dugoj Gori", *Arheološka istraživanja na karlovačkom i sisačkom području*, HAD znanstveni skup Karlovac 12.-14. X. 1983., Karlovac, 45-58.
- BALEN-LETUNIĆ, D. (1988.), "Istraživanja gradine Trsište u Trošmariji kraj Ogulina u 1985/1986 godini", *VAMZ* ser. 3., XXI, Zagreb, 161-162.
- BALEN-LETUNIĆ, D. (1990.), "Perle s tri lica pronađene na području Like", *VAMZ* ser. 3., XXIII, Zagreb, 41-54.
- BALEN-LETUNIĆ, D. (1996.), "Figuralno ukrašene trapezoidne pojasne kopče tipa Prozor", *VAMZ* ser. 3., Zagreb, XXVIII (1995-96), 23-38.
- BALEN-LETUNIĆ, D. – RENDIĆ-MIOČEVIĆ, A. (1999.), "Djelovanje don Šime Ljubića u Arheološkom odjelu Narodnog muzeja u Zagrebu", *Osnivači i prvi kustosi muzeja u Hrvatskoj (Zbornik radova)*, Stručni skup u Osijeku 11.-12. prosinca 1997., Osijek 1999, 251-256.
- BALEN-LETUNIĆ, D. (2000.), "Japodske nekropole s ogulinskog područja", *VAMZ* ser. 3., XXXII-XXXIII, Zagreb, 23-61.
- BALEN-LETUNIĆ, D. (2002.), "Ogulinski kraj u pretpovijesti i antici: pretpovijest", *Ogulin: povijesna i kulturna baština Ogulina 2002*², 25-29.
- BALEN-LETUNIĆ, D. (2004.), "Japodi", *Ratnici na razmeđu istoka i zapada. Starije željezno doba u kontinentalnoj Hrvatskoj*, (ur. D. Balen-Letunić), Arheološki muzej, Zagreb, 212-257.
- BALEN-LETUNIĆ, D. (2006.), *Japodi: arheološka svjedočanstva o japodskoj kulturi u posljednjem pretpovijesnom tisućljeću*, Ogulin, Matica hrvatska.
- BRUNŠMID, J. (1897.), "Nekoliko našašća novaca na skupu u Hrvatskoj i Slavoniji. Našašće italskih i afrikanskih novaca u Mazinu", *VHAD* n. s. 2, 1896-97, Zagreb, 42-81.

- BRUNŠMID, J. (1897a), "Grobovi halštatskog doba u Vrepcu kod Gospića", *VHAD* n. s. 2, 1896-1897, Zagreb, 163-164.
- BRUNŠMID, J. (1898.), "Arheološke bilješke iz Dalmacije i Panonije II., *Dalmatia*", *VHAD* n. s. 3, Zagreb, 149-190.
- BRUNŠMID, J. (1900.), "Nekoliko našašća novaca na skupu u Hrvatskoj i Slavoniji. Našašće italskih i afrikanskih novaca u Mazinu", *VHAD* n. s. 4, 1899-1900, Zagreb, 81-86.
- BRUNŠMID, J. (1901.), "Arheološke bilješke iz Dalmacije i Panonije IV. *Dalmatia*", *VHAD* n. s. 5, Zagreb, 87-120.
- BRUNŠMID, J. (1901a), "Predmeti halštatskoga doba iz grobova u Vranića gromili u Širokoj Kuli", *VHAD* n. s. 5, Zagreb, 63-72.
- BRUNŠMID, J. (1901b), "Groblje bronzanoga doba na Klačenci kod Jablanca (kotar Senj). Povjest mjesta Jablanca", *VHAD* n. s. 5, Zagreb, 53-62.
- BRUNŠMID, J. (1902.), "Nekoliko našašća novaca na skupu u Hrvatskoj i Slavoniji. Našašće italskih i afrikanskih novaca u Mazinu", *VHAD* n. s. 6, Zagreb, 167-170.
- BRUNŠMID, J. (1905.), "Nekoliko našašća novaca na skupu u Hrvatskoj i Slavoniji. Našašće italskih i afrikanskih novaca u Mazinu (kotar Gračac)", *VHAD* n. s. 8, Zagreb, 176-182.
- BRUNŠMID, J. (1907.), "Kameni spomenici hrvatskoga Narodnoga muzeja u Zagrebu (Nastavak)", *VHAD* n. s. 9, Zagreb, 81-184.
- DRECHSLER-BIŽIĆ, R. (1951.), "Pregled preistorijskih fibula Bosne i Hercegovine", *GZM* VI, Sarajevo, 283-300.
- DRECHSLER-BIŽIĆ, R. (1952.), "Grobovi u Donjoj Dolini", *GZM* VII, Sarajevo, 201-229.
- DRECHSLER-BIŽIĆ, R. (1956.), "Gradine u Lici. Vojna utvrđenja i njihov značaj", *Vesnik Vm*, 3, Beograd, 36-51.
- DRECHSLER-BIŽIĆ, R. (1958.), "Naselje i grobovi preistorijskih Japoda u Vrepcu", *VAMZ* ser. 3., I, Zagreb, 35-60.
- DRECHSLER-BIŽIĆ, R. (1959.), "Istraživanja nekropole praistorijskih Japoda u Kompolju", *ARR* I, Zagreb 1959, 245-280.
- DRECHSLER-BIŽIĆ, R. (1961.), "Rezultati istraživanja japodske nekropole u Kompolju 1955-1956. godine", *VAMZ* ser. 3., II, Zagreb, 67-114.
- DRECHSLER-BIŽIĆ, R. (1962.), "Japodske dvodelne fibule tipa Prozor", *ARR* II, Zagreb, 295-312.
- DRECHSLER-BIŽIĆ, R. (1966.), "Les tombes des Iapodes préhistoriques à Kompolje", *Inventaria archaeologica. Corpus des ensembles archéologiques*, *Jugoslavija*, 9 (y 79 – y 88) 10 feuilles, Beograd.
- DRECHSLER-BIŽIĆ, R. (1968.), "Japodske kape i ogavlja", *VAMZ* ser. 3., III, Zagreb, 29-51.
- DRECHSLER-BIŽIĆ, R. (1970.), "Zaštitna iskopavanja pećine Golubinjača kod Kosinja", *VAMZ* ser. 3., IV, Zagreb, 111-117.

- DRECHSLER-BIŽIĆ, R. (1970a), "Latenski grob iz Trošmarije", *Adriatica praehistorica et antiqua. Zbornik radova posvećen Grgi Novaku*, Zagreb, 243-250.
- DRECHSLER-BIŽIĆ, R. (1970b), "Cerovačka donja spilja. Iskopavanja 1967. godine", *VAMZ ser. 3.*, IV, Zagreb, 93-110.
- DRECHSLER-BIŽIĆ, R. (1971.), "Bezdanjača près de Vrhovina nécropole de l'Age du Bronze", *Actes du VIIIe Congrès International des Sciences Préhistoriques et Protolithiques, Époque préhistorique et protolithique en Yougoslavie - Recherches et résultats*, Beograd, 90-92.
- DRECHSLER-BIŽIĆ, R. (1973.), "Nekropola prahistorijskih Japoda u Prozoru kod Otočca", *VAMZ ser. 3.*, VI-VII (1972-1973), Zagreb, 1-54.
- DRECHSLER-BIŽIĆ, R. (1975.), "Područje Like od ranog brončanog doba do dolaska Rimljana", *Arheološka problematika Like, Znanstveni skup, Otočac, 22.-24. IX. 1974.*, Split, Izdanja HAD-a 1, 19-37.
- DRECHSLER-BIŽIĆ, R. (1975a), "Istraživanje tumula ranog brončanog doba u Ličkom Osiku", *VAMZ ser. 3*, IX, Zagreb, 1-22.
- DRECHSLER-BIŽIĆ, R. (1975b), "Caractéristiques des agglomérations fortifiées dans la région centrale des Iapodes", *Međunarodni kolokvij. Utvrđena ilirska naselja, Mostar, 24-26. oktobra 1974*, Posebna izdanja ANUBiH XXIV, CBI 6, Sarajevo, 71-79.
- DRECHSLER-BIŽIĆ, R. (1975c), "Istraživanja japodskih naselja u Prozoru kod Otočca", *VAMZ ser. 3.*, IX, Zagreb, 167-168.
- DRECHSLER-BIŽIĆ, R. (1979.), "Sahranjivanje na centralnoj japodskoj teritoriji", *Sahranjivanje kod Ilina. Zbornik radova prikazanih na naučnom skupu Srpske akademije nauka i umjetnosti i Balkanološkog instituta SAN-aU, Zlatibor 10-12. maj 1976.*, (ur. M. Garašanin), Beograd, SANU-Balkanološki institut, 277-283.
- DRECHSLER-BIŽIĆ, R. (1980.), "Nekropola brončanog doba u pećini Bezdanjači kod Vrhovina", *VAMZ ser. 3*, XII-XIII (1979-80), Zagreb, 27-78.
- DRECHSLER-BIŽIĆ, R. (1983.), "Srednje brončano doba u Lici i Bosni", *PJZ IV*, ur. A. Benac, Sarajevo, 242-270.
- DRECHSLER-BIŽIĆ, R. (1983a), "Japodska kulturna grupa", *PJZ IV*, ur. A. Benac, Sarajevo, 374-389.
- DRECHSLER-BIŽIĆ, R. (1983b), "Japodi", *Keltoi. Kelti in njihovi sodobniki na ozemlju Jugoslavije*, 57-59.
- DRECHSLER-BIŽIĆ, R. (1986.), "Nasebinski objekti na nekim gradinama u Lici", *VAMZ ser. 3*, XIX, Zagreb, 107-127.
- DRECHSLER-BIŽIĆ, R. (1987.), "Japodska grupa", *PJZ V*, Sarajevo, 391-441.
- DRECHSLER-BIŽIĆ, R. (1988.), "Dva zanimljiva nalaza iz japodske nekropole u Prozoru", *VAMZ ser. 3.*, XXI, Zagreb, 17-33.

- FRAS, F. de P. I. (1835.), *Vollständige Topographie der Karlstäd-ter Militärgrenze. Mit besonderer Rücksicht auf die Beschreibung der Schlösser, Ruinen Inscriptionen und andern dergleichen Ueberbleibseln von Antiquitäten. Ein Versuch von Franz Julius Fras.*, Agram, Gedrückt bei Franz Suppan.
- FRAS, F. de P. J. (1988.), *Cjelovita topografija karlovačke vojne krajine*, (DEROSS, Zlata), Gospić, Ličke župe.
- Geografija SR Hrvatske. Gorska Hrvatska*, knj. 4 (1975), Zagreb, Školska knjiga.
- Geografija SR Hrvatske. Sjeverno hrvatsko primorje*, knj. 5 (1975), Zagreb, Školska knjiga.
- GLAVIČIĆ, A. (1968.), "Izvjeste III naučne ekskurzije u Sjeverni i Srednji Velebit", *Senjski zbornik* III, 276-297, Senj 1967-68.
- GLAVIČIĆ, M. (1993.), "Željeznodobna i antička naselja podno Velebita", *RFFZd* 31 (18). 1991-1992, Zadar, 97-119.
- GLAVIČIĆ, M. (1994.), "Pregled prapovijesnih nalazišta na primorskom obronku Velebita", *Paklenički zbornik 1. Simpozija povodom 45. godišnjice NP "Paklenica" Starigrad-Paklenica 19.-22. 10. 1994.*, 215-222.
- GLAVIČIĆ, M. (1994a), "Značenje Senije tijekom antike", *Senjski zbornik* 21, Senj, 41-58.
- HOFFILLER, V. (1905.), "Prehistorijsko groblje u Smiljanu kraj Gospića", *VHAD* n. s. VIII, Zagreb, 193-203.
- HOLJEVAC, Ž. (2009.), *Gackom kroz povijest*, Otočac.
- KLEMENC, J. (1935.), "Ostava u Ličkom Ribniku", *VHAD* 16, Zagreb, 83-125.
- KLEMENC, J. (1937.), "Nalazi novaca u Jugoslaviji 1910-1936", *Numismatika* II-IV (1934-1936), Zagreb, 124-133.ž
- KOLAK, T. (2001.), *Arheološka topografija Like od prapovijesti do srednjeg vijeka*, magistarski rad, Odsjek za arheologiju, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, I. (1873.), "Panonija rimska", *Rad JAZU* XXIII, Zagreb, 86-157.
- KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, I. (1873a), *Putne uspomene iz Hrvatske, Dalmacije, Albanije, Krfu i Italije*, Zagreb.
- Lika (1975.), *Arheološka problematika Like*, znanstveni skup Otočac 22-24. IX. 1974., Split, HAD (ur. Ž.Rapanić).
- LUČIĆ, I. (1986.), *O kraljevstvu Dalmacije i Hrvatske*, (priredila i prevela B. Kuntić-Makvić), Zagreb, Latina et Graeca.
- LJUBIĆ, Š. (1881.), "Predhistoričke starine u Prozoru i Brlogu", *VHAD* III, Zagreb, 11-14.
- LJUBIĆ, Š. (1882.), "Putopisne arheološke bilježke od Ogulina do Prozora", *VHAD* IV, Zagreb, 12-23.
- LJUBIĆ, Š. (1883.), "Izkapanje predhistoričkih starina u Prozoru", *VHAD* V, Zagreb, 93-94.

- LJUBIĆ, Š. (1885.), "Japudija i predhistoričko otkriće u Prozoru kod Otočca", *VHAD VII*, Zagreb, 1-11, 39-47.
- LJUBIĆ, Š. (1886.), "Japudija i predhistoričko otkriće u Prozoru", *VHAD VIII*, Zagreb, 39-50.
- LJUBIĆ, Š. (1889.), *Popis Arheološkoga odjela Narodnog zemaljskog muzeja u Zagrebu. Uredio prof. Šime Ljubić. Odsjek I. Svezak I. Egipatska sbirka – predhistorička sbirka sa 36 tabla*, Zagreb, Tiskarski i litografski zavod C. Albrechta.
- LJUBIĆ, Š. (1889a), "Odlomak predhistoričkog groblja u Prozoru", *VHAD XI*, Zagreb, 1-2.
- LJUBIĆ, Š. (1889b), "Crtice s moga putovanja po južnoj strani gornje Krajine ili Gospičko-otočke pukovnije", *VHAD XI*, Zagreb, 104-109.
- LJUBIĆ, Š. (1892.), "Rimski natpisi otkriveni tečajem god. 1891. u Hrvatskoj", *VHAD XIV*, Zagreb, 1-4.
- MAGDIĆ, M. (1909.), "Narodne priče o gradinama", *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena XV*, Zagreb, 124-133.
- MIRNIK, I. (1982.), "Skupni nalazi novca iz Hrvatske III. Skupni nalaz afričkog brončanog novca i *aes rude* iz Štikade", *VAMZ ser. 3.*, XV, Zagreb, 149-167.
- MIRNIK, I. (1987.), "Circulation of North African etc. Currency in Illyricum", *AV 38*, Ljubljana, 369-392.
- MIRNIK, I. (1990.), "Rimski novac iz pećina Hrvatske", *AV 41*, Ljubljana, 733-739.
- MIRNIK, I. (1991.), "Mijat Sabljar", *Muzeologija 28* (1990), Zagreb, 14-17.
- MIRNIK, I. (1996.), "Arheološki muzej u Zagrebu", *Muzeopis 1846-1996*, Arheološki muzej u Zagrebu, 17-39.
- NEKIĆ, D. (2004.), "Bibliografija Senjskog zbornika sv. I.-XXX.", *Senjski zbornik 31*, 343-450.
- OLUJIĆ, B. (1999.), "Japodi od 5. do 1. stoljeća prije Krista. *Kultura u prostoru između latenske kontinentalne i jadranske (sredozemne) civilizacije*", doktorska disertacija, Odsjek za povijest, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb 1999.
- OLUJIĆ, B. (1999b), "Japodi i Rim do sredine 1. stoljeća prije Krista", *Historijski zbornik LII/1999*, Zagreb, 1-16.
- OLUJIĆ, B. (2000.), "Japodi, Apijanovi plemeniti barbari", *OA 23-24/1999-2000*, Zagreb, 59-64.
- OLUJIĆ, B. (2002a), "Japodski svijet mrtvih", *Znakovi i riječi (Signa et litterae)*, Zbornik projekta "Protohistorija i antika hrvatskog povijesnog prostora, ur. M. Miličević Bradač, Zagreb, Hrvatska sveučilišna naklada 2002., 63-83.
- OLUJIĆ, B. (2002b), "Grob kao znak i poruka", *Histria antiqua 8*, Pula-Medulin 2002, 73-84.

- OLUJIĆ, B. (2003.), "Oktavijanov pohod protiv Japoda", *Grad Otočac* 7/2003, Otočac, 27-47.
- OLUJIĆ, B. (2004a), "Ekologija i obrazovanje", *Ekologija u odgoju i obrazovanju*, Gospić, Visoka učiteljska škola 2004, 271-276.
- OLUJIĆ, B. (2004b), "Putevi i raskršća. Prioriteti i perspektive u istraživanju etničkih zajednica sjeverozapadnog Ilirika tijekom prapovijesti i antike", *Spomenica Filipa Potrebiće*, ur. M. Matijević-Sokol, Zagreb, FF Press 2004, 83-92.
- OLUJIĆ, B. (2005b), "U potrazi za prijestolnicom Japoda", *Grad Otočac* 8, Otočac, 29-39.
- OLUJIĆ, B. (2006.), "Čovjek, krajolik, vrijeme: sveučilišna terenska nastava o povijesti", *Zavičajnost, globalizacija i škola. Znanstveno-stručni skup s međunarodnim sudjelovanjem (5. svibnja 2006.)*, ur. S Vrcić-Mataija, V. Prahovac-Pražić, Gospić 2006, Visoka učiteljska škola u Gospiću Sveučilište u Rijeci, 237-244.
- OLUJIĆ, B. (2007.), *Povijest Japoda. Pristup*, Zagreb, Srednja Europa.
- PATSCH, K. (1896.), "Japodi", *GZM VIII*, Sarajevo, 113-139.
- PATSCH, K. (1898.), "Japodi", *GZM X*, Sarajevo, 335-364.
- PATSCH, K. (1899.), "Archäologisch-epigraphische Untersuchungen zur Geschichte der römischen Provinz Dalmatien III", *WMBH* 6, Wien, 154-273.
- PATSCH, K. (1900.), "Archäologisch-epigraphische Untersuchungen zur Geeschichte der römischen Provinz Dalmatien", *WMBH* 7, Wien, 33-166.
- PATSCH, K. (1900a), *Die Lika in römischen zeit*, Wien, Alfred Hölder.
- PATSCH, K. (1932.), *Beiträge zur Völkerkunde von Südosteuropa*, Aus 500 Jahren vorrömischer und römischer Geschichte Südosteuropas (1. teil: Bis zur Festsetzung der Römer in Transdanuvien), Wien-Leipzig, Hölder, Pichler, Temsky.
- PATSCH, K. (1990.), *Lika u rimsko doba* (prev. Z. Derossi), Gospić.
- PAVIŠIĆ, I. (1990.), "Djelatnost muzejskih povjerenika i istraživača na području Like", *Prilozi* 5/6, Zagreb, 83-91.
- PEJNOVIĆ, D. (1985.), *Srednja Lika. Socijalnogeografska transformacija*, Gospić, Muzej Like.
- PEJNOVIĆ, D. (1987.), "Reljef Like", *Zbornik II. Znanstvenog skupa geomorfologa SFRJ. Gospić-južni Velebit* 18.-25. VI 1987, Zagreb, Geografski odjel Prirodoslovno-matematičkog fakulteta, 91-112.
- PEJNOVIĆ, D. (1993.), "Utjecaj prometnog sustava na socijalnogospodarski razvoj i organizaciju prostora ličke regije", *Geografski zbornik* 55, Zagreb, 157-181.
- PEJNOVIĆ, D. (1994.), *Regionalna struktura Like*, disertacija, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb.
- PEJNOVIĆ, D. – VUJASINOVIĆ, B. (1998.), "Prometna valorizacija Velebita – povijesno-geografski prikaz", *Geografski horizonti* 1/1998 (god. XIV), Zagreb, 29-49.

- Ratnici* (2004.), *Ratnici na razmeđu istoka i zapada. Starije željezno doba u kontinentalnoj Hrvatskoj*, (ur. Dubravka Balen-Letunić), Arheološki muzej, Zagreb
- RENDIĆ-MIOČEVIĆ, A. (1974.), “Prozor, Otočac, Lika – antički Arupium”, *AP*, 16, Beograd, 74-79.
- RENDIĆ-MIOČEVIĆ, A. (1975.), “Istraživanja antičkog naselja kod Prozora u Lici”, *VAMZ* ser. 3., IX, Zagreb, 169-171.
- RENDIĆ-MIOČEVIĆ, A. (1975a), “Prozor (ARUPIUM) u Lici – sondažni radovi na antičkom lokalitetu”, *AP*, 17, Beograd, 99-100.
- RENDIĆ-MIOČEVIĆ, A. (1980.), “Prozor, Otočac, Lika – antički Arupium”, *Arheološki pregled* 21, Beograd 1980, 101-106.
- RENDIĆ-MIOČEVIĆ, A. (1980a), “Prozor, Otočac, Lika – antički kamenolom”, *Arheološki pregled* 17, Beograd 1980, 105-106.
- RENDIĆ-MIOČEVIĆ, D. (1975.), “Lika i japodska antroponimijska tradicija”, *Arheološka problematika Like*, znanstveni skup Otočac 22-24. IX. 1974., (ur. Ž. Rapanić), Split, HAD, 97-108.
- RENDIĆ-MIOČEVIĆ, D. (1982.), “O nekim zanemarenim komponentama kod “japodskih urni”, *VAMZ* ser. 3., XV, Zagreb, 1-10.
- ROGIĆ, I. (1956.), “Razlike pejzaža velebitskih padina”, *Geografski glasnik* XVIII, Zagreb, 15-32.
- ROGIĆ, I. (1957.), “Geografski osnovi stočarskih veza Like i Dalmacije”, *Zbornik zagrebačke Klasične gimnazije 1607.-1957.*, Zagreb, 705-714.
- ROGIĆ, I. (1957a), “Velebitska primorska padina. Prilog poznavanju evolucije krškog pejzaža”, *Geografski glasnik* XIX, 61-102.
- ROGIĆ, I. (1958.), “Velebitska primorska padina. Prilog poznavanju evolucije krškog pejzaža (Nastavak)”, *Geografski glasnik* XX, Zagreb, 53-115.
- ROGIĆ, V. (1972.), “Primjer geografske analize strukture naseljenosti gorsko-planinskih regija. Ličko-goranski prostor”, *Zbornik na jugoslavenskiot simpozijum za problemite na selskite naselji i zemjodelskoto proizvodstvo, 11-13 maj 1972 Ohrid*, Skoplje, 41-47.
- RUKAVINA, A. (1989.), *Zvona ispod zvijezda: putopisna i povijesna razmatranja o velebitskim sakralnim građevinama*, Gospić, Biblioteka Ličke župe.
- RUKAVINA, A. (1990.), “Još žive velebitske šume”, *Senjski zbornik* 17, Senj, 281-290.
- SLADOVIĆ, M. (1856.), *Povesti biskupijah senjske i modruške ili kravske*, Trst (pretisak, Gospić 2003).
- SUIĆ, M. (1960.), “Japodi”, *Enciklopedija Jugoslavije* 4 (Hil-Jugos), Zagreb, Leksikografski zavod FNRJ, Zagreb, 464-465.
- SUIĆ, M. (1975.), “Nekoliko pitanja u vezi s antičkim Japodima”, *Arheološka problematika Like*, znanstveni skup Otočac 22-24. IX. 1974., (ur. Ž. Rapanić), Split, HAD, 109-117.

- SUIĆ, M. (1979.), "Neke historijske determinante u formiranju hrvatskog etnosa", *Naše teme* 23, 2, Zagreb, 361-374.
- SUIĆ, M. (1990.), "Japodi", *Enciklopedija Jugoslavije* 6 (Jap-Kat), Jugoslavenski leksikografski zavod "Miroslav Krleža", Zagreb, 1-2.
- SUIĆ, M. (1995.), "Pristupna razmatranja uz problem etnogeneze Hrvata", *Etnogeneza Hrvata* (ur. N. Budak), Nakladni Zavod Matice Hrvatske, Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 13-27.
- SUIĆ, M. (1996), *Odabrani radovi iz stare povijesti Hrvatske. Opera selecta*, ur. Š. Batović, Zadar, Ogranak Matice hrvatske u Zadru, Arheološki muzej Zadar.
- SUIĆ, M. (2003²), *Antički grad na istočnom Jadranu*, Zagreb, Golden Marketing.
- SZAVITZ NOSSAN, S. (1970.), "Ceste Karlovac-Senj od najstarijih vremena do sredine XIX stoljeća", *Senjski zbornik* IV (1969-70), Senj, 127-167.
- SZAVITZ NOSSAN, S. (1974.), "Stare ceste Gospić-Brušane-Baške Oštarije-Karlobag u XVIII. i XIX. stoljeću", *Senjski zbornik* V (1971.-1973.), Senj, 133-152.
- ŠARIĆ, I. (1975.), "Japodske urne u Lici", *GZM* ser. 3., IX, Zagreb, 23-36.
- ŠARIĆ, I. (1975a), "Kamene urne u Lici", *Arheološka problematika Like*, znanstveni skup Otočac 22-24. IX. 1974., (ur. Ž. Rapanić), Split, HAD, 57-74.
- ŠARIĆ, I. (1980.), "Antički kamenolom u Prozoru", *Materijali, tehnike i strukture predantičkog i antičkog graditeljstva na istočnom jadranskom prostoru, Znanstveni kolokvij održan u Zadru od 6-8. XII 1976*, Zagreb, 115-123.
- ŠARIĆ, I. (1983.), "Topološka struktura japodskog egzistencijalnog prostora u Gackom polju", *Arheološka problematika zapadne Bosne. Zbornik I*, Sarajevo, Arheološko društvo Bosne i Hercegovine, 103-108.
- ŠARIĆ, I. (2005.), "Arupijski prostorni koncept u arealu Gackog polja", *VAMZ XXXVII* (2004), Zagreb, 43-46.
- VUJNOVIĆ, Andrej (1991.), "Mijat Sabljar i Lika", *Muzeologija* 28 (1990), Zagreb, 26-33.
- VUKASOVIĆ, I. D. (2005.), *Zemljopisni i povijesni novi opis Karlovačkog generalata u Kraljevini Hrvatskoj (1777)*, (priredio Željko Holjevac), Državni arhiv u Gospiću, Prilozi za povijest Like, sv. VII, Gospić.

POVIJEST ISTRAŽIVANJA PRAPOVIJESNE I ANTIČKE BAŠTINE U IDENTITETU LIKE

Ključne riječi: Lika, prapovijest, antika, Japodi, poruke u prostoru, povijest istraživanja.

Identitet Like i Ličana nije moguće promišljati bez istraživanja najstarijih razdoblja, od samih početaka čovjekova trajanja u prostornim uvjetima ove regije. Još je M. Suić upozoravao na važnost prapovijesne i antičke osnove, na kojoj se gradio srednjovjekovni razvitak (u kulturnom i u etnohistorijskom smislu). Nažalost, ova promišljanja našla su na vrlo ograničen odjek. Ovim člankom pokušavam upozoriti na napore u istraživanju prapovijesne i antičke baštine Like. U kojoj je mjeri baština ugrađena u identitet današnjih stanovnika Like, pitanje je na koje trebaju odgovoriti buduća istraživanja i promišljanja. Današnji su stanovnici od prapovijesnih Ličana naslijedili mnogo, a da u velikoj mjeri toga nisu svjesni. Ova je baština danas zapuštena i ugrožena modernim razvitkom. Ako ona nestane, ujedno nestaje ono što ovaj prostor čini posebnim. Odgovornost je na svima: baštinicima prostora (stanovnicima) Like, istraživačima i prije svega upravljačima da se to ne dogodi. Ako se ne ulaže u istraživanje i zaštitu baštine, poruke prošlosti ostat će zauvijek nepročitane. Bogata materijalna i nematerijalna povijesna baština ličkog prostora blago je nemjerljive vrijednosti. Pitanje je jesmo li danas potpuno svjesni njezine vrijednosti, ali i ugroženosti. U ovim se porukama možda krije i rješenje problema održivog razvoja ne samo Like nego i cijele Hrvatske.

HISTORY OF THE RESEARCH OF THE PREHISTORIC AND ANTIQUITY HERITAGE

Keywords: Lika, prehistory, Antiquity, Japods, messages in space, research history.

It is impossible to discuss the Lika and Lika population identity without researching the oldest time periods from the beginning of the man's presence in this region. M. Suić was one of the first to point out the importance of the prehistoric and ancient foundations for the medieval development (in cultural and ethno-historical sense). Unfortunately, his findings had very limited response. This article is trying to call the attention to the efforts in researching prehistoric and ancient heritage in Lika. A question that remains to be answered by future research is the extent to which this heritage is a part of the identity of the present Lika inhabitants. The present inhabitants inherited a lot from the prehistoric ones without being aware of it at all. This heritage is presently being neglected and threatened by the development of the modern world. Insofar it vanishes, what makes this area special will disappear as well. All share the responsibility for preventing this from happening: those who inherited the Lika territory (its inhabitants), the researchers and first and foremost the authorities. Without investing into research and heritage protection, the messages of history will remain forever unread. The rich material and non-material historical heritage of Lika is priceless treasure. The question is whether today we are completely aware of its value and the threat to it. These messages may be hiding a solution to the problem of sustainable development of Lika, as well as that of the entire Croatia.